

UNIVERSITY LIBRARIES

491.82

N241

NOV 19 1975
STACKS

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXI/3

СТО ПЕДЕСЕТ ГОДИНА ОД ДАНИЧИЋЕВОГ РОЂЕЊА

БЕОГРАД
1975

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXI (нова серија)

Св. 3

САДРЖАЈ

СТО ПЕДЕСЕТ ГОДИНА ОД ДАНИЧИЋЕВОГ РОЂЕЊА	135	стр.
Научници и књижевници о Даничићу (припремио МИЛИЈА СТАНИЋ)	137—140	
Рјечник хрватскога или српскога језика ЈАЗУ и његов први уредник Ђуро Даничић (ПАВЛЕ РОГИЋ)	141—150	
Око неких старосрпских личних хипокористика (РАДОСАВ БОШКОВИЋ)	151—157	
Фреквенција сажетих и несажетих облика у зависним падежима заменица <i>мој</i> , <i>штој</i> , <i>свој</i> и <i>који</i> (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	158—166	
О једној појави дисимилације у речима страног порекла (<i>коншиненц</i> — <i>коншиенц</i> и сл.) (СЛОБОДАНКА БОШКОВ)	167—171	
 И з о р т о е сп и ј е :		
Акценат презимена на <i>-овић</i> (- <i>евић</i>) са двосложном и вишесложном основом (МИЛИЈА СТАНИЋ)	172—183	
 Д и с к у с и ј а :		
(1) Још о акценту презимена на <i>-овић</i> (- <i>евић</i>) (МИТАР ПЕШИКАН)	183—186	
(2) Подаци анкете о акценту презимена на <i>-овић</i> (- <i>евић</i>) (средио МИЛОСАВ ТЕШИЋ)	186—193	
 Х р о н и к а :		
(1) Четврти међународни састанак слависта у Вукове дане	194—195	
(2) Награда Радио-телевизије Београд Речнику САНУ	195—196	
(3) Оснивање комисије за српскохрватски језик у Радио-телевизији Београд	196—197	
 С п о м е н и		
Уз годишњицу смрти проф. Миљива Павловића	198—199	

ОКО НЕКИХ СТАРОСРПСКИХ ЛИЧНИХ ХИПОКОРИСТИКА

У дечанским хрисовуљама — у обема, и само у њима — налазимо две врло интересантне категорије хипокористика. Налазимо — хипокористике типа *Draglje* (*Dragle*) и хипокористике типа *Budlja*.

Да наведемо најпре све примере тих хипокористика, и то онако како су они у тексту написани. Тако ће њихова проблематика одмах избити на видело; то јест — биће јасно да они представљају проблем не само а) по томе како их треба лингвистички интерпретирати него б) и по томе како их треба читати (дешифровати).

Ево тих примера.

Најпре из прве повеље: *Draglja* (20), *Budlja* (21), *Dragytle* (22), *Prible* (51), *Dragle* (53), *Dušle* (53), *Dragle* (54). А затим из друге: *Budlja* (89), *Prible* (123), *Dušle* (126), *Dragle* (126).

Више их, ја мислим, нема.

Први се с овим хипокористицима — као с проблемом — срео у д м а н и, као трећи, по реду, уредник Рјечника Југославенске академије. Он их је — готово сваки пример — по лексикографској дужности унео у Рјечник; али није пропустио да скрене пажњу на то да код неких од њих ортографија замагљује утврђивање првобитнога лика њихова суфиксa. На пример: хипокористик *Dušlje* дао је с овом резервом, ортографском и антропонимијском: „*Dušle* или *Dušlje*?", као да је име мушко". Хипокористик *Draglje* ослободио је ове друге недоумице, али ортографску сумњу није ни с њега скинуо. Наиме: навео је у тексту, као потврду за њ, не само несумњиви пример *Dragytle* него и двосмислени — по ортографији — облик *Dragle*. И то основни облик (*Dragytle*) без заграде, а варијанту у загради.

Анализу — и то тачну — горњих имена као суфиксалне категории дао је Маретић, дајући „пријеглед наших имена по наставцима” (Rad 82, 81 — 155). За разлику од Будманија, њега нису спутавале никакве акрибијске „скрупуле”. Једноставно: конструисао је, полазећи од морфолошкога зглоба датих примера, суфикс *ylja* и под њим дао хипокористике *Budlja*, *Draglja*, и суфикс *ylje* и под њим дао хипокористике *Draglje*, *Priblje*, *Dušlje* (о. с. 150). Уз то, додао је првој групи хипокористика пример *Pavlja*

из Новаковићевих Поменика. И ту је несумњиво погрешио. Прво, то је женско име; друго, код њега је *lj* саставни део основе, а не суфикса; и треће, то је име, највероватније, постало преко посесивнога придева *Pavl-ja* = Павловица; као што је *Desimirja* sъ dětiju у повељи краља Милутина из 1293 — 1302 (МС 57) = *Desimrъja* (стари посесивни придев на ьј), Десимировица, а не мушки лично име, како је тај облик, очигледно омашком, објаснио Даничића кориговао, очигледно од ока, Будмана (Рјечник JA II 354).

Као што се види, Маретић није улазио — и то му није плус — ни у ортографске неприлике код имена на *-lje* ни у питање постанка и првобитнога лика тих имена и имена на *-ja*. На тај начин, он је заобишао суштину питања.

А у чему је она, та суштина?

Она је у томе да се покаже: 1) шта значи ортографска неуједначеност *Prible*, *Dragle*, *Dušle* (8 пута): *Dragylje* (само једанпут) у једној повељи која је иначе врло прецизна у обележавању палatalнога сугласника испред *e*? и 2) јесу ли евентуални суфекси *ylje* и *ylja* резултат еволуције једнога основнога суфекса, и којега, или су они од искона били два различита суфекса, и која то два суфекса?

Одговор на прво питање.

За мене су за разумевање ортографских варијанти *Dragle* || *Dragylje* од великога значаја два примера у дечанским хрисовуљама која су криво прочитали — по моме мишљењу — Даничић и Будмани. Први пример био би лично име *Dudylъ*, *Dud'lb*, *Dud'lъ*, (16, 24, 84, 92), које је Будмани прочитао и криво транскрибовао као *Dudao*, *Dudla* (Рјечник JA II 853), уместо *Dudalj*, *Dudlja* < *Dudylъ*, *Dudlъja* = даљи хипокористик од *Dudъ*, *Duda*, *Dudilo*. Други пример — то је име *Božlinъ* (79), које је Даничић криво прочитао и транскрибовао као *Božlin* (Рјечник JA I 573), уместо *Božlјin* < *Božlъjъ + inъ* = даљи хипокористик од *Božъ*, *Božo*, *Boža*.

Потврду за ово своје читање: *Dudylъ*, а не *Dudylъ*, *Božlъjъ*, а не *Božlъb*, ја налазим не само и толико у поменутим паралелним и тако исто необјашњеним хипокористицима на *ylja*, колико у факту — несумњивоме факту — што суфекса *ylъ* код личних имена у словенским језицима — нема (S v o b o d a, Staročeská osobní jména 168 — 171). А затим — и српскохрватска топонимија пружа пуну подршку облицима на *ylъ*. Исп.: *Bratljevo* (село код Ужица) < *Bratlyjъ* (или *Bratlyje*), *Dražljevo* (село у Херцеговини) < *Dražlъjъ* (или *Dražlje*), *Dragljevci* (село у Метохији) < *Dragyljevci* (или *Dragylje*), *Dragljane* (село код Макарске) < *Dragylji + ane*, *Draglji* (село код Сарајева) < *Dragylji* (= номинатив множине од *Dragyljъ*), *Radljevac* (село код Книна) < *Radyljъ* (или *Radylje*),

Radljevo (село у Тамнави) < *Radylj* (или *Radylje*). Сви примери — из RJA.

Од наведених примера најнепосреднији доказ за некадашње *ylj* представљају топоними *Draglji* и *Dragljane*, који могу бити само од *Dragylj*.

Од *Dudylj*, *Božylj* до *Dragle*, *Prible*, *Dušle* — у ортографској линији — није далеко. Треба само поћи од ове поставке, више него претпоставке: прво, да су постојали — још у 14. веку — хипокористици *Dragylj*, *Pribylj*, *Dušylj*; и друго, да су хипокористици *Dragylje*, *Pribylje*, *Dušylje* (с генитивима на *-ete*) по пореклу њине суфиксалне варијанте. Даље — од познате истине: да су хипокористици типа *Pribylj* у средњовековним ћирилским споменицима писани — и могли бити написани — једино с крајњим *l* у номинативу једнине. И најзад из свега тога извући логичан закључак: да су писари према основним хипокористицима на *l* подешавали и номинативе секундарних хипокористика, пишући их, најчешће, *ca' le*.

Толико о ортографији.

Одговор на друго питање.

Он — нити је прост нити компликован. Наиме: ноторна је истина да су словенски језици, у старијим епохама свога развитка, били пуни хипокористика на *j*, од такозваних скраћених имена. То јест — хипокористика типа српскохрватско: *Dešj* < *Des-jb* (<*Desislavj*), *Gradj* < *Grad-jb* (<*Gradislavj*), *Milj* < *Mil-jb* (<*Miloslavj*), *Něžj* < *Něg-jb* (<*Něgoslavj*), *Radj* < *Rad-jb* (<*Radoslavj*), *Stanj* < *Stan-jb* (<*Stanislavj*), *Vladj* < *Vlad-jb* (<*Vladislavj*) — Мартић, о. с. 134 — 135; староруско: *Žižka* < *Žid-jb* (<*Židoslavj*) + *ьka*, *Roža* < *Rod-jb* (<*Rodislavj*) + *a*, *Dorožj* < *Dorog-jb* (<**Dorgoslavj*), *Dorožajj* < *Dorog-jb* (<**Dorgoslavj*) + *+a+jb*, *Dorožka* < *Dorog-jb* (<**Dorgoslavj*) + *ьka*; све из Ту п и к о в љ е в а речника; старочешко: *Beř* < *Ber-jb* (<*Berislavj*), *Buz* < *Bud-jb* (<*Budislavj*), *Draž* < *Drag-jb* (<*Dragoslavj*), *Muc* < *Mut-jb* (<*Motimirj*), *Miř* < *Mir-jb* (<*Miroslavj*), *Staň* < *Stan-jb* (<*Stanislavj*), *Vrac* < *Vrat-jb* (<*Vratislavj*), *Raz* < *Rad-jb* (<*Radoslavj*) — Свобода, о. с. 130; старопольско: *Budza* < *Bud-jb* (<*Budislavj*) + *a*, *Radzk* < *Rad-jb* (<*Radoslavj*) + *ьkъ* (Rozwadowski, MPKJ IV 447, 461).

Суфиксом *jv*, прављени су, тако исто, и хипокористици од скраћених имена типа *Domj* (DH 34,113) < *Domoradj*, *Domoněgj*; тј. од имена с основом на лабијални сугласник. Тако смо добили специјалан тип ових хипокористика, с развитком новога сугласничког елемента после основинских лабијала; бар у српскохрватском језику. Конкретно — имали смо некада серију српскохрватских хипокористика типа: *Priblj* (исп. средњовековно име *Pribljan*) <

Prib-јь (< *Pribislavъ*, *Pribiněгъ*), *Domljъ* (исп. презиме *Domljanović*) < *Dom-јь* < *Domagoјь*, *Domogаđь*, *Domoněгъ*, *Tomljъ* (исп. презимена *Tomljanović* и *Tomljenović*) < *Tom-јь* < *Tomidragъ*, *Tomimirъ*, *Dablјъ* < *Dab-јь* < *Dabiživъ*, *Dabislavъ*, *Prvlјъ* < *Prv-јь* < *Prvoslavъ*, *Prvoněгъ*. И тако даље.

За разлику од хипокористика *Ra-дь* : *Radъ*, *Radoslavъ*, *Sta-ńь* : *Stanъ*, *Stanislavъ* — с фонолошким односом, бар у почетку, као носиоцем хипокористичности (*d* : *d*, *ń* : *n*) — код хипокористика типа *Prib-јь* : *Pribъ*, *Pribislavъ*, *Pribiněгъ*, *Dom-љь* : *Domъ*, *Domoradъ*, *Domoněгъ* носилац хипокористичности постао је — одмах у почетку — такозвани сугласнички суфикс *ljъ* (*lj-* без фонолошкога партнера код основних имена).

Од 12. века — путем фонетичкога акта — хипокористици типа *Pribljъ* добили су нове и потпуно регуларне фонетичке ликове: *Pribljъ*, *Domljъ*, *Tomljъ*, *Dabljъ*, *Prvljъ*, и нову и потпуно логичну суфиксалну интерпретацију: *Prib-ыljъ*, *Dom-ыljъ*, *Tom-ыljъ*, *Dab-ыljъ*, *Prv-ыljъ*. На тај начин добијен је нов хипокористички суфикс *ыljъ*; разуме се, на основу односа *Prib-ыljъ* : *Pribъ*, *Pribislavъ*, у коме је интерпретација језичкога осећања дате епохе морала протумачити и издвојити — по сили суфиксалнога зглоба и такозване објективне анализе — *ыljъ* у *Pribljъ* као суфикс.

Поставши суфикс, завршетак *ыljъ* брзо је прекорачио оквире своје првобитне употребе; тј. почео је да се шири и преноси и на оне случајеве где му етимолошки није било место. Тако су поникли основни хипокористици типа: *Dudljъ*, *Božljъ*, *Dušljъ*, *Dragljъ*, *Bratljъ*, *Radljъ*. И многи други и такви.

Као сва скраћена лична имена, и ова су могла имати своје деривате, такозване даље хипокористике. Тако су постали: а) хипокористици *Budljа* (= *Büdljä* или *Büdlja*), *Dragljа*, *Pribljа*, *Domljа*, који образовани од основних имена — хипокористика на *ыljъ* помоћу хипокористичкога суфикаса *a*; исп.: *Raša* : *Rašъ*, *Raja* : *Rajъ*, *Grada* : *Gradъ* у старосрпским споменицима; б) хипокористици *Pribljje* (по Даничићу: *Pribljě*, *Pribljěta*, *Pribljěte*), *Dragljje*, *Dušljje* < *Dušljъ* < *Dušъ* и *Dušmanъ*, **Domljje*, који су образовани од основних хипокористика на *ыljъ* помоћу хипокористичкога суфикаса *e* < *ɛ*; исп.: *Drađe* : *Drađъ* : *Dade* према *Dađъ*, *Miše* према *Mišъ* у старосрпским споменицима; и с) деривати *Pribljjanъ* < *Priblj* + *анъ*, **Domljjanъ* < *Domlj* + *анъ*, **Tomljjanъ* < *Tomlj* + *анъ*, **Tomljěnъ* < *Tomlj* + *енъ*, који су образовани од основних хипокористика помоћу суфикса *анъ* и *енъ*.

Толико о хипокористицима типа *Dragljje* (*Dragle*). А сад — још једна потврда — или псевдопотврда — о егзистенцији хипокористика типа *Pribljъ*, *Radljъ* у старосрпском језику. Она би била суфикс *ljевъ* код посесива типа *Miroslavljevъ*, *Bratoslavljевъ* (од *Miroslav*,

Bratoslav). Наиме: ја не верујем — као што сви тврде и доказују — да су придеви *Miroslavljev*, *Bratosavljev* добијени од старих придева *Miroslavlj*, *Bratosavlj* којима је дometнуто — из буди којих разлога — посесивно *eν* (Белић, Наука о грађењу речи 188). По моме мишљењу, посесивни суфикс *ljev* постао је — по свима законима грађења речи — код хипокористика типа *Priblj*, *Domlj*. Од њихових основа — и м е н и ч к и х основа *Priblj-*, *Domlj-*, прављени су, нормално и законито, посесивни придеви суфиксом *eν* (*ov*). Тако је добијена категорија придева *Pribljev*, *Radljev*, у којој је — секундарном везом тих придева с основним именима *Prib*, *Rad* — издвојен, путем морфолошке декомпозиције, суфикс *ljev*. Он је после пренесен и на имена *Miroslav*, *Bratoslav*, за која је дефинитивно везан и код којих је једино остао кад су скраћена имена типа *Prib*, *Rad* — током 15. века — изашла из употребе.

Не упуштајући се — у овоме краткоме и специјалном саопштењу — у исцрпнију анализу, лингвистичку и филолошку, момената који су били од значаја за формирање и стабилизацију категорије на *ljev* код имена типа Мирослав, рећи ћу овде и засад још само ово и оволовико:

1) придеви типа *Miroslavljev* нису посведочени у нашим средњовековним споменицима — ни на западу и југозападу, где их ни данас вальда нема од личних имена, ни на (екавскоме) истоку, где они од поодавно као посесивна категорија несметано „газдују“. Презимена типа *Miroslavljević* забележена су тек у 17. веку у Славонији (Smičiklas, Spomenici o Slavoniji u XVII vijeku, passim).

2) Придеви типа *Miroslavljev* не могу бити непосредни граматички и историјски континуанти старих придева типа *Miroslavlj* <*Miroslav*-*j*> ни због тога што стари посесиви на *j* нису добијали — ни у једном словенском језику — даље придевске суфиксе као функционално или морфолошко појачање. Упрошћено речено, то значи: *ov* (*eν*) по правилу никад није додавано придевским образовањима на *j* <’ (то јест у српскохрватском на *ń*, *lj*, *č*, *d*, *ć*, *ž*, *ſ*). У историји словенских језика — напротив — налазимо само обрнуте случајеве: да је придевима на *ov* (*eν*) дометан какав секундарни суфикс; на пример *lj* у српскохрватском и словеначком језику; исп. српскохрватско *braťovљi*, *mужевљi*, *синовљi*, *Исаковљi* или словеначко *davidovlj*, *sinovlj*, *bratovlj* (Вајес, Besedotvorje II 8).

Нама је овде, наравно, потуно свеједно да ли је *lj* код наведених примера — српскохрватских и словеначких — заменило старо *ь* или је оно некадашње *bratovь*, *mужевь*, *sinovь* увело директно у категорију *Radoslavlj*. Али додајемо — као memento — да српскохрватско *синовљi* није препоручљиво изводити из **sinovlj*, како то чини Белић (о. с. 89). Томе се одлучно противи хронологија: *синовљi* се јавља у нашим споменицима већ у 15. веку (Rječnik JA XV 35),

а имају га и архаични чакавски говори, које није захватио талас новога јотовања. Тако исто ни *мужевљи* неће бити од **тижењи* и *брашовљи* од **братовљи*: *мужевљи* се јавља у споменицима већ почетком 16. века, а *брашовљи* имају градишћански Хрвати.

3) Adiectiva possessiva типа *Radoslavlj* јављају се — као жива категорија, то јест ван топонима — у нашим средњовековним споменицима (13—15. века) у два лика: а) у неодређеном облику, као *Radoslalj* (*Radosalj*), *Radoslalja* (*Radosalja*), *Radoslalje* (*Radosalje*); исп. примере: *mati Bratoslalja*, *za grob Bratoslalj* (Призренска хрисовуља 305), *što godž najde Radosalja* (= Радосављева), *Radosalj* *pristavъ*, *Radosalju* (= Радосављеву) *vladaniju* (Rječnik JA XII 915); и б) у одређеном облику, као *Radoslavlj*, *Radoslavljā*, *Radoslavljē*; исп. примере: *kraljica Vladislavljā* (MS 30), *ljudе Radoslavljē* (MS 45), *Budislavlja dětъca* (Светостефанска 7), *Bratoslavljā žena* (Стоја и нови Ѯ, Хрисовуље 13), *Pribislavlja hći* (AC 186).

Облици типа *Avramalj*, *Jakovalj* — којих је, ваљда, највише на окупу у Никольском јеванђељу (Лука III 25—35) и који нису изведени од имена типа *Radoslav* — држим да су црквенословенске творевине. И не узимам их у обзир.

Ни облици типа *Radoslalj* (*Radosalj*) ни облици типа *Radoslavlj* нису остали — као жива категорија — у српскохрватском језику. Први су сасвим изгубили граматичку везу с основним речима, и јављају се крајем 15. и почетком 16. века као лична имена, дакле именице (може бити да је први забележени пример имена овога типа хипокористик *Dragoslaljić* у ДХ I 14); исп. имена *Milosalj* и *Radosalj* у Новаковићевим Поменицима (80, 94); и сасвим обична имена типа *Hranisalj*, *Radosalj*, *Stojisalj*, *Vladisalj*, *Branisalj*, *Dobrosalj*, *Milosalj*, *Vukosalj*, *Iskrosalj*, *Borisalj*, *Gradisalj* у турским катастарским пописима 1476—1566. године (Шабановић, Турски извори за историју Београда I, *passim*). А други су оставили несумњиве трагове у ретким — старим и данашњим — топонимима типа *Baošljē* < *Balš-lje* (MS 151), *Radlj kamen* (Rječnik JA XII 900), *Radosljā Vas* (MC 195).

Код облика типа *Radoslalj* (*Radosalj*) није могао постати суфикс *ljevъ*. То је више него очигледно. А ја мислим да он није могао бити добијен ни код облика типа *Radoslavlj*, из простога и основног разлога што би „претварање” категорије *Radoslavlj* у категорију *Radoslavljevъ* значило у конкретном случају необјашњив потез језика: морфолошко враћање једне категорије уназад, на њене полазне морфолошке позиције.

Из свега реченог произилази закључак који смо већ између редова рекли: а) на истоку нашега језичкога подручја — у екавском дијалекту — пренесен је из некадашње категорије *Dragljevъ*, *Radljevъ* готов посесивни суфикс *ljevъ* на лична имена типа *Radoslav*, *Miro-*

slavъ, који је на томе сектору потиснуо — не зnam да ли свугде и потпуно — старо посесивно *ovъ* код тих имена (облик *Nēgoslavovъ* забележен је на истоку већ 1336. године — Гласник XI 133); б) на нашем језичком југозападу и западу — у јекавском и икавском дијалекту — или до тога преношења није уопште дошло или је у тим дијалектима старо посесивно *ovъ*, током времена, истиснуло ново посесивно *ljevъ* код имена с основом на лабијални сугласник; према томе — с) — између *Radoslavljъ* и *Radoslavljевъ* континуитета — нема.

Одступања и нејасних детаља — овде има. Преко њих прелазим. 4) Мислим да иде кривим путем проф. В а ј а н (*Grammaire Comptagée II*, 2, 603) кад узрок губљењу категорије посесива на *јь* тражи у језичкој тенденцији за избегавањем промене основинских сугласника испред *j*. Узрок ће томе бити дубљи и други.

А наиме: по моме мишљењу, придеви на *јь* елиминисани су у словенским језицима — то се најбоље види на материјалу српско-хрватскога језика — зато што је однос *йалаšal*: *velar*, на коме је у извесној епохи развитка словенских језика почивало њихово грађење, био и постао граматички неодржив у категорији придева, пре свега из два разлога: а) због тога што код придева палatalни сугласник (носилац придевскога значења и најчешће члан сугласничке алтернације) није могла објективна језичка анализа издвојити као аутономни суфиксалини елеменат (односи: *Vojisiljъ* — *Vojisilъ*, *Radomiljъ* — *Radomilъ*, *Raděń* — *Raděńъ*, *Brataň* — *Bratanъ*, *Bratoradъ* — *Bratoradъ*, *Dragoradъ* — *Dragoradъ*); и б) због тога што је опозиција *йалаšal*: *velar* постала, врло рано и свуда, знак суфиксалнога односа у категорији хипокористика од личних имена (односи: **Voldjъ* > *Vla-dъ* > *Vla-d-a* : *Vla-dislavъ*, као што показује *Dra-dъ* > *Dra-da* : *Dragoslavъ*, или **Desjъ* > *De-jъ* > *De-š-a* : *De-sislavъ*, као што показује *Ra-šъ* > *Ra-ša* : *Radoslavъ* и сви такви хипокористици, с такозваним етимолошким палаталом — суфиксом; или *Grubeňa* < *Gruben-jъ + a* : *Grubenъ*, *Domaňa* < *Doman-jъ + a* : *Domanъ* < *Domagojъ*; или *Milić* < *Miločъ + jъ* : *Milovъ* < *Milovanъ*.

Рагосав Бошковић